

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
И УМЕТНОСТИ

САВЕЗ ИНЖЕЊЕРА
И ТЕХНИЧАРА СРБИЈЕ

БОРЂЕ РАДИЋ
РОДОНАЧЕЛНИК
САВРЕМЕНЕ
ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ
- поводом 180 година од рођења -

НАУЧНО-СТРУЧНИ СКУП
ЂОРЂЕ РАДИЋ - РОДОНАЧЕЛНИК МОДЕРНЕ
ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ

180 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА ПРВОГ ДОКТОРА
ПОЉОПРИВРЕДНИХ НАУКА КОД СРБА

BELGRADE 2021

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
SCIENTIFIC MEETINGS

Book CXCIV

DEPARTMENT OF CHEMICAL AND BIOLOGICAL SCIENCES

Book 18

COMMITTEE FOR VILLAGE

ĐORĐE RADIĆ
THE ANCESTOR OF MODERN
AGRICULTURE IN SERBIA

180 years since the birth of the first doctor of
agricultural sciences among Serbs

Accepted at the III meeting of the Department of Chemical and
Biological Sciences, held on 25.09.2020.

Editor
Academician
Dragan Škorić
Časlav Lačnjevac PhD

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига СХСIV

ОДЕЉЕЊЕ ХЕМИЈСКИХ И БИОЛОШКИХ НАУКА

КЊИГА 18

Академски одбор за село

БОРБЕ РАДИЋ

РОДОНАЧЕЛНИК МОДЕРНЕ
ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ

180 година од рођења првог доктора
пољопривредних наука код Срба

Примљено на III скупу Одељења хемијских и
биолошких наука САНУ од 25. септембра 2020. године

Уредници

Академик ДРАГАН ШКОРИЋ

Проф. др ЧАСЛАВ ЛАЧЊЕВАЦ

БЕОГРАД 2021

Издају

Српска академија наука и уметности

Београд, Кнез Михајлова 35

и

Савез инжењера и техничара Србије

Београд, Кнеза Милоша 7

Лектура и коректура

Оливера Ћосовић

Технички уредник

Оља Јовичић

Тираж

400 примерака

Штампа

Академска издања, Земун

ISBN 978-86-80067-46-9 (СИТС)

ISBN 978-86-7025-891-4 (САНУ)

©Српска академија наука и уметности 2021

©Савез инжењера и техничара Србије 2021

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

академик Драган Шкорић, председник

проф. др Часлав Лачњевац, потпредседник

проф. др Душан Ковачевић

проф. др Илија Ђосић

проф. др Новак Недић

Ненад Нерић, дипл. инж.

мр Милутин Станковић, дипл. инж.

Вера Батина, секретар

САДРЖАЈ

<i>Предговор – Драган Шкорић</i>	9
Новак Недић	
<i>Ђорђе Радић – Живот, рад, просветитељство</i>	11
Горан Дугалић, Живота Јовановић	
<i>Научно-стручни рад Ђорђа Радића</i>	35
Велиша Јоксимовић	
<i>Ђорђе Радић и Земљоделско-шумарска школа у Пожаревцу</i>	51
Радмило Пешић	
<i>Економски погледи Ђорђа Радића у свом времену и данас</i>	81
Милан Простран	
<i>Пољопривреда Србије у условима ограничене конкуренције</i>	91
Зоран Рајић	
<i>Повећање конкурентности пољопривреде као услов опстанка села у Србији</i>	107
Небојша Момировић, Душан Ковачевић, Жељко Долијановић	
<i>Технологија биљне производње у ратарству и повртарству са хуманистичког аспекта заштите човека и природе</i>	127
Сања Брдар, Ивана Гађански, Жељана Грбовић, Мила Ђисалов Бојана Ивошевић, Горан Китић, Наташа Љубичић, Оскар Марко Гордан Мимић, Владимир Црнојевић	
<i>Дигитална пољопривреда у Србији</i>	167

Витомир Видовић <i>Корпоративно задругарство у Србији – извозне оријентације</i>	189
Никола Михаиловић <i>Задругарство јуче, данас, сутра</i>	197
Игор Марић, Бранислава Симић <i>Село у процесу урбанизације</i>	231
Ивона Ђаковић <i>Прерада ратарских култура – од њиве до извоза</i>	259

СЕЛО У ПРОЦЕСУ УРБАНИЗАЦИЈЕ

ИГОР МАРИЋ*, БРАНИСЛАВА СИМИЋ*

С а ж е т а к - Сагледавајући европске препоруке, као и домаће стратешке документе могуће је дефинисати будуће тенденције развоја села у процесу урбанизације. На основу свестране анализе и феноменологије примерене појму урбанизације изведене су одређене прогнозе и препоруке како би могло да се развија село у савременој и будућој организацији рада. У том контексту, препоруке су да структура становништва не буде сачињена претежно од пољопривредног становништва, сходно проценама да ће се у селима, у већој мери него данас, уз пољопривреду јавити и услуге, производња, канцеларијско пословање и туризам.

Уз пораст удела савноништва са вишим и високим образовањем у пољопривреди и одговарајућим законодавственим и економским мерама постоји потреба да се већи део садашњих поседа прекопонује по величини, врсти гајене културе и начину експлоатације. У измењеним условима трансформисаће се и мрежа сеоских насеља као и садржаји у оквиру њих самих, те ће се село урбанизовати у већој мери него данас. У зависности од положаја и типова сеоских насеља и њихов развој или стагнација могу да буду усмеравани и планирани на начин да се обезбеди одговарајућа покривеност територије. Посебна пажња у раду је усмерена на опремање инфраструктуром и развојем разноврсних садржаја у центрима села, као и истицањем регионалних карактеристика насеља и обичајима српских сеоских средина.

Кључне речи: урбанизација, село, савремени развој, регионализам, нове технологије

---

* Институт за архитектуру и урбанизам Србије, имејл: igormaric50@gmail.com

* Институт за архитектуру и урбанизам Србије, имејл: kovacevicbrankica@yahoo.com

УВОД

Урбанизација је широк појам који превазилази своје првобитно значење с обзиром да се не односи само на град већ на целу насељену или ненасељену територију. Видна несразмера у развоју села и града, као и прелазних типова насеља (варошице, већа села, насеља уз саобраћајне правце), није добра ни продуктивна за развој једне земље и њеног становништва.

Село је изворно, и у њему леже значајни елементи нашег националног идентитета, обичаја, културе, предања, језика, етике и естетике. Село још увек представља спону између многих векова и генерацијских слојева са усменом и писаном културом, монументалном архитектуром средњег века и модерног доба и чини основне темље наше националности.

Савремени аспекти модерне урбанизације, одрживог развоја, подразумевају равномерно и свеобухватно третирање простора екумене (земље) и његово правилно коришћење. Подела рада кроз различита занимања све је сложенија, а комуникације све лакше и приступачније, што у спреси омогућава лакше постизање вишег стандарда и комфора живота и равномерној дистрибуцију насеља.

Основни услов за правилан развој територије је афирмација алтернативних предности, различитих карактеристика града и сеоских насеља, с тим да услови животног стандарда буду задовољени: опремљеност инфраструктуром и садржајима, комуникативност, распоред радних места, сигурност, равноправност.

У савременом свету су изражене две основне тенденције: економски глобализам и културни регионализам. Обе представљају реалност која има позитивне и негативне стране и могу да се посматрају практично и филозофски.

У овом раду, који представља интерпретацију делова докторске дисертације др Игора Марића [4] и уз нова истраживања, интересовање је усмерено на обе теме, сматрајући да без регионалних културних и естетских норми неминовна прагматична тенденција глобализације у цивилизацијском развоју, не може да задовољи основне својствене етичке и естетске потребе одређене заједнице, а самим тим ни појединца.

Регионално и специфично су покретачи цивилизацијских тековина од политике до културе и чини да људи буду мотивисани за креативни рад. Природан је ток да се из локалног прелази у шире екуменске оквире, а потом се циклуси обнављају чинећи развој цивилизације. Кроз изучавање специфичности села са свешћу о присутности града и њиховом међусобном приближавању као допуњујућих урбанитета, може се постићи такав процес насељавања и расељавања којим би се територија Србије боље уредила, користила и очувала као целина својствених одлика.

Урбанизација у Србији као и у Европи и свету, довела је до смањења популације која живи на селу у корист мегалополиса, а чиме је смањен број сеоских насеља.

Користећи критеријуме OECD [6] који су у сагласју са територијалним класификацијама прихваћеним у Србији, рурална подручја су она са густином насељености испод 150 становника по километру. На овај начин посматрано, рурално подручје у Србији обухвата територију од око 73.000 km² са 4.470 насеља и око 3.400.000 становника, 1.153.000 домаћинстава и 570.000 породичних пољопривредних газдинстава.

У укупном збиру то износи 94% територије или 47,8% становништва, 46,1% домаћинстава и 91% породичних пољопривредних газдинстава. Просечна густина насељености руралних подручја је 47 становника по квадрату у односу на 813 становника у осталим неруралним подручјима [7]. Тенденције одражавају процес смањења руралног становништва, а увећање градског. Тако да је у овом периоду рурално становништво смањено чак за четвртину или око 25%, а увећање градског становништва је за скоро 300%. Сличан процес се наставља и до данас. Од 2011. године мањи део популације живи у руралним него у урбаним подручјима. Прогнозе говоре да ће таква тенденција да се настави и у будућности.

Подела на рурално и урбано становништво не подразумева и поделу на врсту делатности, јер становништво у руралним подручјима напушта традиционалне послове: сточарство и пољопривреду и окреће се профитабилнијим делатностима. Узроци оваквог стања многобројни су: уситњени

поседи, слаба организација, застарела постојећа технологија као и неадекватно бављење новим гранама привреде. Све поменуто се одражава и на структури прихода домаћинства.

Тако нпр. из пописа становништва 2011. године [8, 15] види се да само 5,6% домаћинства има приходе искључиво из пољопривреде, 21,2 % има приходе у непољопривредним делатностима, 33,2% од мешовито пољопривредно-непољопривредних док је удео пензија и социјалних примања 37,5%. Све поменуто указује на осиромашење руралне полулације као и увећање процента старијих становника.

Већ поменута тенденција смањења броја становника и домаћинства у руралним подручјима у целом свету па и код нас, резултирала је доношењем низа стратегија и препорука у оквиру Европске уније и Србије, које ће бити анализирани у даљем раду.

Основна претпоставка је да се у будућности неће повећавати тренд насељавања већ квалитет живота на селу, у смеру побољшања диверзификације делатности и организације планирања и газдовања у пољопривредним делатностима.

ЕВРОПСКИ ДОКУМЕНТИ ЗА РАЗВОЈ СЕОСКИХ ТЕРИТОРИЈА И НАСЕЉА

Европска унија је последњих двадесет година посветила велику пажњу уједначеном развоју територија. На конференцији у Хановеру [9], 2000. године, учествовале су европске институције, националне и регионалне власти, и том приликом су презентоване препоруке за коришћење и примену „Водећих принципа“ и прегледани пројекти, активности и програми сарадње, који су започети у Европи.

На основу „Водећих принципа“, било је неопходно конкретизовати решења и пројекте уравнотеженог развоја и територијалне кохезије европског континента, промовисати транснационалну и међурегионалну сарадњу уз помоћ развојних пројеката који би имали подршку ЕУ и међународних финансијских институција.

У тим препорукама, посебна пажња је усмерена руралним подручјима, планинским регионима, речним басенима и медитеранским регионима, а

све у циљу успостављања одрживог просторног развоја европског континента.

Сведочанство одлучних и историјских корака за европску интеграцију представља деценија за нама, а нови задаци и приоритети Савета Европе су резултат тога. У представљеним „Водећим принципима“ за одрживи развој европског континента, Европска конференција министара одговорних за регионално планирање дала је велики допринос поводом стратегије социјалне кохезије. „Водећи принципи“ су засновани на Европској повељи за регионално/просторно планирање.

Савет Европе се сада састоји од 46 држава и покрива, са неколико изузетака, европски континент, уз додатне и северне делове азијског континента. Европски континент карактерише разноликост. Спровођење одговарајућих принципа одрживог развоја на нивоу Европе, мора бити организовано подједнако на државним, регионалним и локалним нивоима. Водећи принципи за одрживи просторни развој европског континента нуде државама чланицама Савета Европе, укључујући и њихове регионе и општине, прилагодљивост и дугорочне обрасце за сарадњу.

ПРИНЦИПИ ПЛАНСКЕ ПОЛИТИКЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Основни принципи планске политике одрживог развоја су подстицање развоја, који је генерисан урбаним функцијама и побољшање везе између града и сеоског окружења. Урбане системе и функције, укључујући оне у малим и градовима средње величине, потребно је развијати тако да се становницима околног подручја (гравитационе зоне) олакша доступност. Оснивање и јачање мрежа градова повећава комплементарност тих градова, стварајући синергију, подстиче специјализацију и ствара погодности за економски просперитет.

Урбано-рурално партнерство игра све већу улогу, посебно у развоју мрежа јавног транспорта, ревитализацији и диверзификацији руралних економија, повећању продуктивности инфраструктуре, развоју рекреационих зона за урбано становништво и у заштити и унапређењу природног и културног наслеђа. Услов за ефикасно урбано-рурално партнерство је добра сарадња заснована на правичности међу локалним властима.

МЕРЕ ЗА ПРОСТОРНИ РАЗВОЈ РАЗЛИЧИТИХ ТИПОВА ЕВРОПСКИХ РЕГИОНА

У циљу омогућавања независног развоја села, као подручја за живот и обављање економских и рекреативних активности, следеће мере су дате као додатак придржавању наведених главних принципа:

- јачање политике просторног планирања усмерене ка очувању равнотеже у развоју градског, али пре свега и руралног подручја (различите могућности за запошљавање, промене у пољопривредној производњи, пошумљавање, туризам, очување природе);
- очување и побољшање аутогених ресурса руралних подручја, са освртом на диверзификацију економске базе и покретање локалног становништва и оних који су укључени у економију;
- охрабривање малих и средњих градова, као и великих села, да се понашају као снабдевачи услуга свом руралном залеђу и као погодне локације за отварање малих и средњих предузећа;
- повећање приступачности руралним подручјима, нарочито малим и средњим градовима и великим селима;
- побољшање услова живота становника руралних средина и повећање њихове атрактивности за све популационе групе, као нпр. младе људе и пензионере. Ово захтева активно учествовање пољопривредних, шумарских и рудних предузећа; очување и даљи развој природног и културног наслеђа;
- санација штете нанете животној средини и успостављање адекватне инфраструктуре и нових услуга, нарочито у сфери туризма;
- побољшање снабдевања и маркетинга високо квалитетних регионалних пољопривредних, шумских и занатских производа са села;
- охрабривање пољопривредника и шумара да прилагоде своје начине коришћења земљишта локалним приликама и да допринесу очувању и обнављању биолошког диверзитета и традиционалног предела;
- подстицање стварања могућности за високо квалификоване послове, као дела процеса економске диверзификације, кроз употребу нових информационих и комуникационих технологије, нарочито приликом стварања могућности за запослење изван пољопривреде.

СПЕЦИФИЧНА УЛОГА ПРИВАТНОГ СЕКТОРА У ПРОСТОРНОМ РАЗВОЈУ

Приватна улагања представљају једну од основних покретачких снага друштвеног, а самим тим, и просторног развоја. Један од најзначајнијих задатака политике просторног планирања састоји се у привлачењу приватних инвестиција у складу са циљевима политике планирања, очекиваним перспективама и планираном сигурношћу.

Заједно са релевантним секторским политикама, политика просторног развоја треба да допринесе порасту привлачности општина и региона за приватна улагања, на регионалном и локалном нивоу, на начин који је у складу са јавним интересима.

ОСНОВЕ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА СРБИЈЕ ИЗ 1979. ГОДИНЕ [10]

Просторни план Србије из 1979. године показује да је у стручној јавности постојало јасно сазнање о значају и месту сеоских насеља у развоју државе. У том плану је урађена веома тачна анализа постојећег стања. Уочене су следеће основне тенденције:

- брже се развијају равничарска села;
- морфолошко-урбанистичка слика постала је разноврснија и типологија села развијала се тако да од ушорених, збијених и разбијених села сада имамо полуразбијена и разређено-збијена као и новопланиране делове у приградским зонама;
- сама сеоска насеља већином имају положај у складу са природним условима: добру осунчаност, проветравање и пуно зеленила;
- приступна саобраћајна мрежа је оцењена као квалитетна, док је такозвана капиларна интерна саобраћајна мрежа оцењена као негативна, а то је један од услова развоја села;
- негативно је такође оцењена остала комунална инфраструктура, осим када је у питању електромрежа;
- сеоски простор се глобално оцењује као амбијент који све више трпи деградацију: уништавају се шуме, јављају се ерозије, загађују се водотоци, а пољопривредно земљиште неконтролисано се претвара у грађевинско неуређено земљиште;

- највише се напуштају најмања села, а мање она са великим бројем становника, (највећи број малих села заступљен је у јужним регионима земље);
- неуједначена је опремљеност сеоских насеља садржајима и службама, управно-административне службе релативно су равномерно заступљене док су здравство, занатство, култура, услуге и комунални објекти релативно слабо заступљени;
- нерационална изградња објеката, нарочито стамбених, чему је разлог спонтана изградња без ослањања на техничке службе, а и без уважавања традиционално-регионалних одређења;
- уређење сеоских дворишта, и поред доста иницијатива преузетих у том смеру, оцењују се као незадовољавајућа;
- густина насељености у глобалу оцењује се позитивно, осим у деловима Јужне Србије где је густина насељености већа од 30-40 становника по хектару. Та густина не пружа, по тадашњој оцени, задовољавајуће услове здраве животне средине.

Након овакве анализе уследила су запажања које су и данас примењиве за развој сеоског подручја:

- село у Србији без покрајина налази се на прекретници развоја. Радна снага се из пољопривредних преквалификује у непољопривредна занимања. Та тенденција води ка селу која се лагано претвара у насеље урбаног типа. Села тако лагано гравитирају ка граду где становништво има радна места;
- претпоставке и препоруке за развој сеоских насеља у овим документима биле су веома рационалне и напредне, подразумевале су оптималну технологију, урбанистичку надоградњу појава које су се догодиле али, на жалост, државна логистика, неопходна у овако опсежном истраживању и препорукама, није испратила целокупан пројекат.

Поред технолошког и инфраструктурног развоја, потребно је додатно усмерити пажњу на „формирање система сеоских насеља и даље усавршавање кроз регионалне и посебно општинске просторне планове. На првом месту, неопходна је израда просторних и урбанистичких планова развоја центара заједница сеоских насеља, а потом и села са сеоским центрима“.

Већ 1979. године, у основама Просторног плана Србије, процењено је да ће се број села са 4.100 смањити на 3.177 или за око 923 села што се делимично и обистинило. Број насеља варира у разним статистикама зависно од промене класификација које се мењају тако да често нису упоредиви подаци, али се феноменологија уочава када се изврши њихово усаглашавање. Прогнозирано је да ће се приградска села утопити у градове, што се и дешава, као и да ће се насеља спуштати и груписати дуж друмова и већих саобраћајница. Препоручено је да сеоска насеља треба опремити објектима и службама који су слабије присутни: објектима културе, комуналним и техничким објектима. Главни акценат плана је стављен на развој сеоских дворишта, привредних зграда и приближавања техничких услуга селима, као и смањењу спонтаног развоја. Све наведено говори о јасном ставу да села треба урбанизовати, како би се повећао стандард живота на селу и смањио одлив становништва у градове.

ПРЕПОРУКЕ ИЗ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ИЗ 1996. ГОДИНЕ [11]

Први Просторни план Републике Србије донет је 1996. године. У поглављу: Становништво, насеља, делатност и регионална подела, у његовом трећем делу, третиран је развој и уређење сеоских подручја и то кроз циљеве и концепцију развоја села. Циљеви концепта обухватили су: убрзавање економског развоја сеоских подручја, заустављање депопулације, активирање локалних потенцијала и подизање мотивације за развој и уређење сеоских подручја кроз дугорочне планове и перспективе избора живота и привређивања, побољшање комуналног и социјалног стандарда, обезбеђење економске и социјалне сигурности, унапређење и очување еколошких, културолошких и других вредности сеоских насеља. Концепција развоја села није у суштини дала прецизнију прогнозу ни смелије иницијативе осим ставова који су релативно уопштени и садржински засновани на побољшању постојећег стања. У том смислу наведени су следећи концепти: интегрисање села у социјални, привредни и културни развој; диференцирање социо-економског и просторног развоја сеоских подручја према регионалним и локалним посебностима; повезивање села у систем насеља и комуникације са центрима вишег реда; интегрисање развоја и уређење села и

атара; активирање локалних развојних потенцијала сеоског подручја заснованих на домаћинству-газдинству као основној привредној и социо-културној категорији на селу.

Урађена је посебна типологија сеоских подручја на основу глобалне социо-економске и просторне диференцијације која разлукује десет основних типова: витална села у развијеним подручјима, стабилна сеоска подручја, подручја са ниском ефикасношћу пољопривреде, подручја сиромаштва, подручја депопулације села, подручја нарушене еколошке равнотеже, подручја са посебним здравственим проблемима становништва, рубна подручја индустријских комплекса и градова, планинска, погранична и друга периферна подручја, села Косова и Метохије као мултипроблемска подручја. Основни закључци су оријентација ка урбанизацији села тако да је препоручено да се стимулишу: привредна и саобраћајна инфраструктура, услуге, сеоске задруге као традиционални облик привредног самоорганизовања сељака, здравствено осигурање, образовање, култура, спорт и рекреација.

Намеће се закључак да овим планом нису предвиђене стратешке промене у којима би се сагледали нови развојни путеви села као што су: значајно увећање поседа, преструктурирање мреже сеоских насеља ослоњене на системе фармерске производње и слично.

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ ИЗ 2005. ГОДИНЕ

Документ Стратегија развоја пољопривреде у Србији из 2005. године [12,13] у себи сажима нове постулате политике развоја пољопривреде и у много чему прејудуцира промене које ће, сигурно, значајно утицати на даљи развој села и урбанизацију у најширем смислу. У њему се претпоставља нов начин привређивања, у односу на минулих шездесет година, а самим тим, ако се буде реализовао, унеће значајне промене у изглед будућих села у Србији. Цео концепт заснован је на три основне претпоставке: завршетак транзиције од социјалистичке у потпуно тржишну економију; интеграција и придруживање Европској унији; радикална реконструкција и модернизација целог пољопривредног сектора.

У протеклих педесет година, држава је већу пажњу посвећивала корпоративним фармама, што се огледало кроз лакши приступ кредитима, саветодавној служби, субвенцијама и коришћењу државног земљишта. Изузетно је важно да су се, у околностима оријентације ка тржишној економији и руралном развоју, комерцијална породична газдинства у Западној Европи и земљама у транзицији, показала као најоптималнија, витална и комерцијално најпрофитабилнија група, и у исто време група која је најзаинтересованија за развој заједнице. Из тог разлога, потребно је да највећа пажња буде усмерена ка комерцијалним породичним газдинствима, тако што приоритет треба дати њиховом развоју, као и побољшању старосне и образовне структуре произвођача. У овој групи лежи огроман потенцијал, нарочито међу младим, едукованим произвођачима у руралним срединама.

Овај потенцијал је неопходно препознати и омогућити му несметан развој кроз унапређење сервиса, приступа финансијама, оријентацији саветодавне службе ка њима, прилагођеном систему образовања, олакшаном удруживању у произвођачке и тржишне групе.

Како би се остварили циљеви и континуитет једног газдинства, овом стратегијом предлаже се да се заустави даља подела земљишних парцела, а што је условљено изменом Закона о наслеђивању. Ово је радикалан предлог који би сигурно позитивно утицао на стабилнији развој сеоских подручја, очување амбијента и потенцијала села.

Кључ структуралног напретка у пољопривреди (и развоју села) јесте повећање површине земљишта по активном пољопривреднику.

Политика руралног развоја морала би оставити простор за афирмацију и коришћење територијалних специфичности, локалне самоуправе, саветодавне службе, побољшање комуникационих веза између урбаних и руралних подручја.

Из акционог плана се посебно значајно издваја: осигурати подршку одрживом развоју села, дефинисати различите мере аграрне и социјалне политике за комерцијална и некомерцијална пољопривредна газдинства, извршити трансформацију власништва, донети Закон о земљишту, донети нов закон о пољопривредним задругама и створити нове сервисне структуре.

ПРОСТОРНИ ПЛАН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 2010-2014-2021.

У нацрту Просторног плана Србије 2010-2021 [14], као основни проблеми руралних подручја истакнути су маргинализација села и стагнирање и опадање виталности руралних подручја и руралног становништва, а констатовани су и други проблеми који из тога произилазе. Јачање веза на релацији село-град уврштено је у опште принципе просторног развоја Србије, а плански развој руралног подручја, заснован на повезивању са функционалним урбаним подручјима и/или на програмима рехабилитације, један је од оперативних циљева.

Као једна од значајних тема истакнута је обнова села, посебно оних у функционалном окружењу градова, уз преиспитивање улоге града у решавању питања односа урбаног центра и руралног окружења, као и питање равнотеже на релацији село-град, за шта су као предуслов истакнути постојање законодавног оквира за обнову градова и села. Нацртом су предвиђени и посебни програми за активирање руралних подручја која нису у функционалној вези са градовима.

У нацрту плана истиче се неопходност израде пројеката подстицања интегралног развоја села, за чију су реализацију су потребни услови: креирање институционалног оквира и финансијско подстицајне мере. Основни циљ у вези са коришћењем пољопривредног земљишта је заштита његових функција, упоредо с унапређивањем услова за производњу квалитетних производа. У поглављу Д. 14.1. Мрежа и функције центара, као додатан неопходан предуслов задржавања становништва и развоја руралних подручја наведено је стимулативно вредновање рада и јавна афирмација квалитета и начина сеоског живота, без конкретних препорука за постизање тог циља. Развој села доведен је у везу са увођењем модела децентрализоване концентрације, применом концепта микроразвојних нуклеуса.

Као основ за уравнотежен регионални развој, плански се конституишу функционална урбана подручја, чији су проблеми негативни демографски трендови у селима и економска стагнација и назадовање у руралним подручјима, централизација управљања, низак ниво инфраструктурне

опремљености. У складу са тим, као један од оперативних циљева утврђена је децентрализација општина и градова.

Као конкретна мера која би омогућила постизање наведених циљева предвиђено је доношење стратешких пројеката у периоду до 2014. године, од којих се издвајају децентрализација, обнова села и доношење планских докумената за рурална подручја Србије.

У поглављу Д.16. Одрживи рурални развој даље се продубљује анализа проблема и разрађују неке од тема начетих у претходним поглављима Нацрта. Снажна депопулација, неповољна демографска структура, слабо развијена привреда и лоша инфраструктурна опремљеност су проблеми, а основни циљ је повећање квалитета живљења, што се види као могући резултат децентрализације. Као основа за планирање на нижим просторним нивоима дефинисана су три структурна типа руралних подручја, и то:

- интегрисана, успешна рурална подручја (Војводина и делови западне Србије);
- средишња рурална подручја (Поморавље и Шумадија); и
- удаљена, слаба рурална подручја (јужна, источна и делови западне Србије).

За наведене типове, чија је номенклатура у извесној мери недоследна, дате су основне карактеристике и предложене мере и активности за њихов одржив развој. На регионалном и локалном нивоу предложена је следећа категоризација сеоских насеља:

- урбано-рурална насеља;
- важнија сеоска насеља;
- сеоска насеља;
- сеоска насеља као културно наслеђе; и
- засеоци.

Ова категоризација треба да омогући адекватан плански третман појединих, међусобно различитих категорија, па је с тим у складу за сваку од њих предложен посебан приступ. Дата је препорука за ослањање на традиционалне облике наслеђа, уз уклапање у нове токове и захтеве. На основу анализе Нацрта просторног плана Републике Србије, може се закључити да је највећи акценат стављен на децентрализацију као основни

механизам равномернијег развоја који би могао да допринесе опоравку руралних подручја и развој мрежа насеља. Посебна пажња посвећена је комуналном опремању и уређењу села, у циљу омогућавања квалитетнијег живота и рада. Предвиђене су економско-финансијске и организационе мере за реализацију циљева, за шта су неопходне системске реформе, с тим да су конкретизација и операционализација мера планиране у оквиру регионалних планских и програмских активности.

УРЕЂЕЊЕ СЕОСКИХ НАСЕЉА

Први покушаји за уређење села у Србији као што смо већ поменули јављају се још почетком XVIII века, у време аустријске окупације северне Србије од 1718. до 1739. године. Аустријска власт је већ у почетку, покушала да ушорава разбијена и полузбијена сеоска насеља првенствено из економских, фискалних и војних разлога. Међутим, сви су изгледи да на томе није ништа урађено, првенствено због великог отпора становништва [1]. Крајем XIX века, по ослобођењу јужне Србије, изграђено је неколико планских насеља у околинама Ниша и Лесковца (Александрово, Косанчићи и друго). Једновремено на основу тзв. Закона о местима и његове допуне, за један број тадашњих развијених сеоских насеља Србије, која су претендовала да буду проглашена за варошице изграђивани су регулациони планови, по којима је спроведена потпуна или делимична регулација и усмерена даља изградња. На жалост највећи број тих планова је изгубљен или пропао за време I светског рата. До сада су пронађена само два: за село Прово – Александровац у Пожаревачком Поморављу са краја XIX и Белановицу у Качеру са почетка XX века [2]. Међутим на основу постојећег стања неких насеља можемо сигурно утврдити да су и она регулисана и даље изграђивана по тим плановима (ондашња села а сада варошице или сеоске варошице: Реловац, Мионица, В. Поповић, Сараорци итд.). Сви су изгледи да су и нека нова колонијстичка сеоска насеља на Косову (после Првог светског рата), изграђивана на основу планова. Међутим о томе није пронађена никаква документација. Тек у другој фази, послератног развоја села, настају значајни подухвати на уређењу сеоских насеља у свим крајевима Републике Србије. Израђени су планови – уређајне основе, руристички планови а ређе и детаљни планови за велики број сеоских

насеља, по којима се обавља даља изградња и усмереније уређење села. Читаве општине су покривене оваквим плановима[2].

Уређајним основама и другим плановима за уређење сеоских насеља регулисани су углавном даљи основни правци њиховог развоја: успостављени су грађевински рејони, утврђени планови намена површина за становање, центар, привредне погоне, спорт и сл. У појединим селима означени су атари, вредни објекти народне архитектуре које треба одржавати и чувати. Прописани су урбанистичко-технички услови за даљу изградњу; израђени су планови саобраћајне мреже насеља, установљена њихова категоризација и дате техничке карактеристике; израђени су за нека насеља и планови основне инфраструктурне мреже: електрика, водовод, телефонске линије, и евентуално канализација.

Међутим, код свих ових планова један од основних проблема представља њихова доследна реализација, првенствено због слабе или недовољне опремљености општина техничким службама, које треба да буду оријентисане ка селу.

Уређење сеоских центара

Прве центре налазимо у неким планским и ушореним сеоским насељима Баната, Бачке и Срема, изграђеним по пројектима у другој половини XVIII века. У једном броју насеља оформљени су у средишту пространи тргови, а око њих су на парцелама посебне намене изграђени друштвени објекти: школа, црква, административно-управна зграда, станови за свештеника, учитеља, адвоката, а у граничарским селима касарне и станови граничарских старешина. У насељима са центром без трга (ушорена сремска села) друштвене зграде су изграђиване на раскрсници главних улица (највећи број оваквих села има две главне улице које се у средишту секу под правим или њему приближним углом).

У селима без друштвеног центра, у средишту на раскрсници главних улица постављени су велики, најчешће дрвени крстови, па је тиме симболично обележаван центар насеља.

По угледу на оваква села у Војводини и кнез Милош у једном упутству о груписању и ушоравању села у околини Параћина пише: „...Не заборавите

у та нова села, на средини сваког подигнути по један велики крст од дрвета, сеоског украшенија ради.“ [1]

У селима Србије ван покрајина нема ни једног податка о сеоским центрима са друштвеним и другим зградама све до средине XIX века. Центар села је до тада био на неком сеоском главном извору, уколико га је било, где се народ окупљао првенствено ради захватања воде, прања рубља и евентуално напајања стоке. Већ од средине XIX века, поступно се у неким селима Србије формирају друштвени центри изградњом општинских судница, а поред њих касније и јавних складишта за резерве хране (кошеви за кукуруз), школа, гостионица, трговина и сл. Овакви су центри настајали најчешће у близини црквене порте тако да су са њом чинили једну просторну целину.

Центри су се развијали поступно, спонтано мада су неки законски прописи одређивали међусобне односе појединих зграда. Тако се на пример механа могла градити само на удаљењу од најмање 50 хвати од школе и цркве (према Уредби о механама из 1861. године) [1]

Центри су настајали као неопходна друштвено-социјална и привредна потреба села. Изграђивани су у средиштима, на периферним деловима насеља или на слободним теренима а на средокраћи неколико села у зависности од типа насеља, природних, саобраћајних и других услова. Неки су опслуживали само једно велико село, а већина неколико па и већи број околних насеља. Поступно настајање центра текло је са већим или мањим интензитетом све до Другог светског рата.

У годинама после Другог светског рата значајна је велика акција на изградњи сеоских задружних домова којим је настао један потпуно нови вид различитих друштвених функција у селима Србије.

У последњој развојној фази села, све се више јављају потребе за урбанистичко-архитектонским уобличавањима, решењима и изградњи сеоских центара са многобројним новим друштвеним и привредним функцијама а у зависности од категорије насеља.

Поред друштвених, у неким развијенијим насељима настају и нови привредни центри (пословни пољопривредни центри – економска дворишта, разни привредни, индустријски и други погони и сл.).

Садржаји и величина центара

Паралелно са урбанизацијом, трансформацијом, променом села биће неопходно плански одредити централне садржаје, њихову структуру и величину, а то подразумева планско усмеравање. Садржаји центара требало би да буду такви да задовоље дневне потребе становништва али и оне повремене за које је потребан простор за окупљање. Центар надаље не би требало да буде само нагомилавање функција на једном месту већ би сродне намене требало да буду груписане. На овакав начин били би груписани у привредни центар (у функцији пољопривреде): складишта, откуп, ветеринарске станице, сточна пијаца, сервис пољопривредних машина и слично. Са друге стране био би развијен трговинско-услужни, културни центар са просторима идентитета места: парк, трг, улица и слично. Неизбежно је у оквиру села предвидети одговарајуће спортске садржаје који су у гравитационом подручју центра. Село ће убудуће примити неке додатне функције у области сеоског туризма, посебно на просторима близу туристичких центара: на Копаонику, ваљевским планинама, Власини, Старој планини, Црном врху и др. У оквиру сеоског туризма потребе за идентитетом сеоског центра постаће још израженије. Садржаји и величина центара биће третирани у зависности од броја и структуре становника и низа других чинилаца: положаја села у односу на суседна села, величине, структуре насеља по низу основа: начину привређивања, полној и старосној структури, образованости и другим туристичким и канцеларијским активностима (мањи бирои, консалтинг услуге, мале трговинске фирме), повременим едукативним активностима, мањим смештајним капацитетима и слично. За нове центре села неће бити необично да се формирају и мањи административни центри.

Методи за одабир садржаја и величине центара требало би да буду флексибилни, да узму у обзир будуће потребе или раст села. Основна одредница величине и садржаја центара села је његова позиција и место у мрежи насеља и потенцијални простор који му припада.

Урбанитет и обликовање

Урбанитет и обликовање центра села требало би да се разликују од градског центра, односно да не нагињу стварању мање варошице. Управо у

димензији спонтаности и планског елемента лежи специфичност организације сеоског центра. Реална је претпоставка да ће, у неким случајевима, морати да дође до формирања нових центара села јер су стари мали, неадекватни и напуштени.

Уређење старих центара тамо где је то могуће и формирање нових, као и организација центара за више малих села, требало би планирати и пројектовати на основу неколико методолошких поставки: чување објеката који представљају културно-историјске и етнолошке вредности, квалитетне задружне домове који могу да се прекомпонују или дограде, старе зграде у добром стању, религијске објекте, споменике и чесме; уклањање лоших и привремених објеката, замена зиданих трафостаница и по могућности њихова дислокација. Село би требало да буде оријентисано ка савременом животу али је уједно и једино место где традиционална народна архитектура може да буде сачувана у различитим облицима: изворном, модификованом и путем изградње нових кућа којима је традиција узор и инспирација. Могуће је применити низ принципа: стилизација, транспоновање, делимични утицаји па и копирање ако се то уклапа у амбијент. Све ово подразумева у првом реду коришћење природних материјала из окружења, одговарајућу величину објеката и пропорцију као и неговање аутохтоних занатских вештина.

Примери из целе Европе потврђују да су управо сеоске средине у савременим условима својеврсни чувари аутохтоног грађења, традиције и изворне културе.

Село ће се развијати кроз савремене организације рада, променама које ће уследити изнутра и споља. Структура становништва неће бити само пољопривредна већ ће се у селима јавити и услуге, производња, канцеларијско пословање, туризам. Уз пораст удела радне снаге са вишим и високим образовањем у пољопривреди или ће се ка укрупњавању поседа и побољшавању технологије рада. У овако измењеним условима рада центри села имаће много више садржаја и функција него раније а уређење центара села и њихова организација захтеваће већу пажњу и плански развој.

Један од значајних циљева развоја је да село постане резиденцијално и за грађане, али уз очување идентитета села, као и настојање да се управо особеност села као алтернатива граду посебно истакне. Један од начина је да

се негује традиционална архитектура тако да постане чувар културног идентитета као што се уочава на селима у развијеним земљама Европе. Разрада методолошких принципа који су у овом раду поменути требало би да буду инструменти којим ће се постављени циљеви остварити кроз време, али не као шаблон већ уз могућу флексибилност која ће пратити развојне циклусе и потребе села.

Традиција као појам има широко значење. Тај појам обухвата један сложени склоп значења који се може разматрати према различитим степенима општости или посебности. Могуће је посматрати традицију целе једне цивилизације а у оквиру ње појединачне традиције једног народа (европска традиција – традиција Срба). У оквиру сваке поделе, затим, могу се разликовати различите традиције: културна, језичка, религијска, научна, државотворна, политичка и друге. Саткан од посебних традиција појам свеукупне традиције представља склоп различитих ствари као што су: вредности, знања, уверења, веровања, норме, ставови, правила или пракса. Слично као што су традиције посебне и особене, постоје и сличности између традиција разних народа, тако да оне нису само коегзистентни и непроменљиви склопови.

Регионализам у архитектури и урбанизму сеоских насеља

Профана и сеоска архитектура, по правилу, биле су обележене регионалним изразом и задржале су одређене константе кроз векове. Значајне промене које су се одвијале током деветнаестог и двадесетог века донеле су измене у друштвеним односима и технологији што се одразило и у архитектури и у организацији живота на селу [3]. У земљама које нису имале континуиран развој, већ су биле експонент наглог развоја после дуже стагнације, као што је то случај са Србијом, те промене су нагле и посебно видне. Многи истраживачи бавили су се овим периодом, учили његове основне карактеристике и квалитет народног неимарства као и каснији раскид са традицијом који је био веома распрострањен феномен у нашој не само сеоској средини.

Проблематика села је један сложен организам чији корпус одражава преламање различитих феномена у развоју једне средине и то као одраза свеукупног схватања и развоја целокупне државе. Специфичност садашњег

стања на селу по питању урбанизма и архитектуре била је предмет многих анализа.

Запажене су тенденције разградње насеља као и негативан однос према традицији, потом ту су показатељи одумирања села и уситњавања поседа са мало или нимало индикатора да се стање побољшава, напротив чини се да је стање на селу у процесу погоршавања.

Узроци оваквог стања многоструки су почевши од психолошких до материјалних. Један од главних узрока слабог општег стања на селу је и тај што тамошњим становницима нису пружене праве алтернативе, савремена решења и едукација, а која постоје у нашој и светској литератури. Свеprisутност града дубоко је ушла у психу сељака, а фасцинираност савременим материјалима (бетоном, пластиком, алуминијумом) сасвим га је некритички освојила.

Може се запазити да данас имамо планинска и погранична села која се празне, приградска села која то више нису због тога што постају делови града и највећи број села која друштвено, социјално а ни економски немају оријентацију шта је то што утиче на њихову стагнацију и одумирање.

Проблеми села су многоструки а када се упореде са животом у граду још више се изоштравају, посебно од када је оно почело да губи своје компаративне предности. Основна карактеристика села однос је склада између човека и природе, из чега произлази да је начин привређивања у складу са очувањем природног окружења. Нове технологије и реструктурирање села нису следиле ту основну нит и логику развоја, тако да су ти нови феномени, деловали агресивно и разарајуће на простор у сваком смислу: како визуелном тако биолошком и организационом.

Урбанистичко-архитектонско наслеђе народне архитектуре централне Србије, у себи садржи неке од заборављених решења и порука које можда не могу да се употребе за све нове технолошке и програмске захтеве, али могу да помогну при стварању боље симбиозе човека и природе, као и да унапреде живот на селу.

Занимљиви су примери из прошлости који су бројни и указују на разнолика решења организације сеоских насеља. Тако када би насеље прерасло своје могућности, био је чест случај да се сво становништво премести

на другу блиску локацију, како би се ту, на бољи начин организовао живот. Овакав пример доказују бројни називи самих места као што су: селиште, старо село и слично. Такође никада се није одустајало од одређеног стандарда за поједине делове домаћинства а нарочито када је у питању била величина простора.

Данашња појава уситњавања кућишта, гомилање кућа на малом простору као и збрка у погледу економских објеката појаве су које, осим непрактичности, лоших веза и хигијенских услова, стварају веома ружну и лошу, укупну слику појединих домаћинстава у једној сеоској заједници.

Карактеристика традиционалног српског села је такозвани павиљонски систем градње који, и поред унапређења пољопривредне технологије и бољих економских услова живљења, још није превазиђен нарочито када је у питању индивидуално пољопривредно домаћинство. Зависно од типа насеља, оваква организација запажа се у варијантама, од велике до мале парцеле са више или мање објеката. Предности и недостаци познати су, међутим, битно је запазити да се на овај начин и даље боље одржавају хигијенски услови, етапност изградње, флексибилност. У даљем преструктурирању села, смањењем пољопривредног становништва као и повећањем поседа у условима малих или средњих фармерских имања, требало би следити логику павиљонске организације простора која одговара и организацији рада и пејзажу и традицији. Микроурбанизам кућишта са окућницом не може да прихвати објекат типа све под једним кровом због тога што, код јединственог објекта, долази до других недостатака као што су преплитање функција, већа улагања у технолошку опремљеност, теже одржавање хигијене, теже извођење, визуелни несклад.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Већ сада, са извесном сигурношћу се може рећи да ће у догледној будућности доћи до смањења сеоског становништва као и до уништења или делимичног нестајања једног дела грађевинског фонда. Извесно је да је разноврсним прописима могуће укупњавање поседа што ће резултирати стварањем једног другачијег села. Овакве прогнозе јесу реалне с обзиром да су се слични процеси већ одвијали у другим развијеним срединама широм

Европе. Међутим, остаје отворено питање брзине одвијања тих промена, као и питање шта чинити у међувремену?

Проблем урбанизма и архитектуре сеоских насеља није само питање живота и становања оних који раде у пољопривреди, већ се за будућност поставља питање и становања оних који се делимично баве пољопривредом и оних који ту бораве у оквиру окућнице, а не баве се пољопривредом. Нека сеоска насеља, чини се, све више постају резиденцијална за људе који не живе у граду или пак повремено бораве ван града а њихова егзистенцијална активност – посао којим се баве, није уско везан за место где станују. С обзиром на уочљиву чињеницу да ти грађани, који у смислу становања напуштају град, не желе у свом интимном стамбеном простору да имитирају оно од чега се удаљавају, они ће тражити алтернативе у предностима села а самим тим настојаће да побољшају квалитет живљења на селу уз очување предности које оно има.

За ову врсту становника села такође би могао да се препоручи павиљонски начин становања тако да габарит стамбене куће на селу не постане превелик. Организација би могла бити таква да стамбена кућа садржи само стамбене просторије, потом би ту био предвиђен простор за рад у одвојеном објекту, затим гаража са радионицом, остава и летња кухиња са ладањском кућом, те вајат опремљен мањим купатилом за госте и слично.

Архитектура објеката не би требало да буде имитација пробраних елемената народне архитектуре већ би у обликовном и функционалном смислу требало да исказује један креативни приступ у односу на традицију. Осим коришћења локалних, карактеристичних материјала било би потребно пронаћи вешт склад са савременим материјалима и употребити их за елементе који су у контексту функције и потреба савремености: соларне батерије, пластични провидни зидови, лаке металне стрехе или ограде и слично. У архитектури нема материјала и елемената који су непожељни ако се употребе правилно и у контексту намене и окружења.

Очита је чињеница да су неки од основних карактеристичних елемената нашег поднебља коси кровови, трем, особена природност и истицање фактуре употребљених материјала и облика, један приметан минимализам који подразумева одсуство додатног бојења, присуство пропорције, однос

према природном окружењу, уклопљеност у пејзаж и правилну оријентацију у односу на стране света – нарочито север-југ. Однос природног амбијента и грађених форми ствара основна обележја руралних насеља и то треба неговати [5].

Све су то добре одреднице за квалитетно савремено пројектовање. Сама функција стамбене куће не би требало да буде преоптерећена а то би се могло постићи већ описаним системом организације простора са више функционалних целина – односно павиљонском организацијом.

Неминовно је да овакав начин решења становања и рада на селу захтева и довољно велику парцелу која би могла да омогући да се на њој несметано одвијају све наведене функције што би могло да се наведе као циљ становања на селу. Привлачност и виталност руралних насеља треба да почива на разноликости, квалитету понуде и великом распону активности [5]. Село би морало да буде алтернатива граду, а не његова имитација.

Као решење насталих проблема, а на основу претходних истраживања, при решавању питања села потребно је осврнути се на претходна искуства, те можда тражити нове локације за формирање сеоских насеља, што експлицитно значи да би требало гасити она насеља која су се једним природним следом испразнила.

Могуће је сачувати један број насеља кроз планирани развој алтернативних активности, на првом месту туризма или мале привреде. Делимична планска усмеравања која би била потпомогнута од државе путем откупа и замене, сигурно да ће бити неминовна, јер јасно је да појединац не може да обезбеди ефикасно и квалитетно преструктурирање села и процес урбанизације.

Такође је сигурно да ће модели преструктурирања (табела 1) бити могући у варијантама, а за ограничен број случајева, што опет указује на чињеницу да се тај процес већ одвија спонтано и резултира приградским дивљим насељима. Овако настала насеља стварају проблеме и не служе нам на углед због тога што не испуњавају услове које смо овде истакли – имају превише мале парцеле, куће су нефункционалне, хигијенски услови су крајње незадовољавајући и др.

Табела 1. Постојеће стање и предвиђања преструктурирања села

	ДАНАС	СУТРА
	Структура домаћинства	Структура домаћинства
1	Пољопривредно домаћинство са малим поседом	Пољопривредно домаћинство са малим, средњим и великим поседом – фарма
2	Мешовито домаћинство	Мешовито домаћинство, бивше пољопривредно
3	Непољопривредно домаћинство у приградским сеоским насељима	Непољопривредно домаћинство у осталим сеоским насељима
4	Претежно непланска окућница, неуређена и неуједначена	Планска окућница – уређена
5	Неразвијен центар села, недовољан ниво услуга	Развијен центар села, оптималан ниво услуга
6	Некомплетна инфраструктура	Комплетна инфраструктура
7	Неразвијена комуникативност	Развијена комуникативност
	Начин градње	Начин градње
1	Претежно неквалитетан, нерационална структура	Квалитетан, рационалне структуре
2	Неприлагођен регионалним условима	Прилагођен регионалним условима
3	Анонимна архитектура, неконтролисани кич	Изражен регионализам
4	Ослонац на фосилна горива	Чисти извори енергије
5	Типолошки неуједначена структура	Велики избор типологија
6	Ограничена употреба материјала	Велики избор материјала
7	Изградња без пројекта, типски, преправљени пројекти	Наменски пројекти, типски флексибилни пројекти
8	Објекат као јединствена целина	Фазност градње
9	Стамбена кућа ван контекста окућнице	Стамбена кућа као део целине окућнице
10	Неинтелигентна кућа	Интелигентна кућа

У раду је поменуто да је већина развијених земаља као што су Финска, Шведска, Холандија, Данска и друге, прошавши кроз фазу реструктурирања насеља, на свом селу ипак сачувала континуитет грађења како у основној организацији простора тако и у материјализацији, уско се придржавајући регионалних одредница и једноставности израза. Пошто 80% територије у Србији и даље чини рурално подручје, сасвим је јасно колико је значајно да то подручје буде уређено, квалитетно и препознатљиво.

Често се сматра да би естетски учинак, који значајно утиче на изглед и амбијент, требало да устукне пред савременошћу што показује да се такође често губи из вида да се на тај начин губи идентитет који је неупоредиво и суштински важнији од праћења тренутне моде. Примери држава које су током времена модерне урбанизације велику пажњу усмериле управо на очување фолклора, народне радиности и неимарства и због тога успела да, уз монументалну и архитектуру градова, пласирају и сопствени идентитет а путем истицања квалитета села, указује на један добар узор који би могао да се усвоји као веома речит и подстицајан.

На основу дугогодишњих обилазака Србије и искустава многих истраживача, аутохтоно архитектонско наслеђе села, из дана у дан нестаје. Неопходно је повести широку кампању заштите традиционалне народне архитектуре, како би, осим у литератури и у етно-селима, у будућности могли да је имамо у оригиналном амбијенту, а који су као такви изузетно културно наслеђе.

Окретање ка коренима, не мора експлицитно да значи да би требало да се угледамо на нешто превазиђено, ретрогардно, већ пре да се окренемо народном искуству као нечему што може да нам помогне да се установе позитивни и мудри критеријуми за будућност.

Централна Србија са својом аутохтоном народном архитектуром требало би да сачува свој идентитет и карактеристике и то негујући, не само симпатичну моравску кућу са луцима, већ и да суштински очува сопствене корене и дух села који се најбоље разазнаје у симбиози човека са окружењем, складу артефакта и природе, очувању једног стабилног и хармоничног начина живота и архитектуре и урбанизма који одговарају и изражавају предности и потребе живота на селу.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ђорђе Симоновић, *Центри заједнице села у Србији, сеоске варошице, сеоске чаршије*, Београд: Архитектонски факултет, 1970.
- [2] Игор Марић, *Развој народне архитектуре централне Србије у процесу урбанизације*, Београд: ИАУС, 2010.
- [3] Игор Марић, *Регионализам у српској модерној архитектури*, Београд: ИАУС, 2015.
- [4] Игор Марић, *Трансформација народне архитектуре централне Србије у процесу урбанизације у XIX и XX веку*, Београд: Архитектонски факултет, 2006.
- [5] Игор Марић, Бранислава Ковачевић, *Правила уређења и грађења руралних насеља у приобаљу Дунава- тенденције у урбанизму и архитектури*, Одрживи развој Подунавља у Србији – Књига 2, Београд: ИАУС, 2014.
- [6] OECD (2006) *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*, www.oecd.org/cfe/regional-policy-thebnewruralparadigmpoliciesandgovernance.htm, OECD (2012) *Redefining "Urban": A New Way to Measure Metropolitan Areas*, Paris: OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/9789264174108-en>, OECD (2016) *A New Rural Development Paradigm for the 21st Century: A Toolkit for Developing Countries*. Executive summary, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264252271-3-en>
- [7] Просторни план Републике Србије од 2021. до 2035. године (2020), Тематска студија 3: Становништво, насеља и социјални развој, радна верзија, Београд: ИАУС, стр. 12, мај 2020.
- [8] Републички завод за статистику, *Попис становништва 2011.*, Београд: Републички завод за статистику, 2012;
- [9] 12. заседање Европске конференције министара одговорних за регионално планирање, Хановер 7-8. септембра 2000. године (*Guiding Principles of Sustainable Development of European Continent*, adapted at the 12th Session of The European Conference of Ministers Responsible for Regional Planning on 7/8 September 2000 in Hanover), *Простор 12*, лист просторних планера и студената просторног планирања, Београд: Географски факултет, 2004
- [10] *Основе Просторног плана Србије из 1979. године*, штампано за интерну употребу од стране Републичког секретаријата за урбанизам. планирања 12, Београд: Географски факултет, 2004
- [11] *Просторни план Републике Србије 1996*, броширано издање, Београд, 1996.

- [12] Стратегија развоја пољопривреде у Србији 2005, донешен одлуком Владе Србије 2005. године.
- [13] Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014-2024, донета одлуком Владе Републике Србије, 2014.
- [14] Просторни план Републике Србије 2010-2014-2021, Београд, 2010.
- [15] РЗС, Анкета о приходима и условима живота. Сиromaштво и социјална неједнакост, *Саопштења* бр. 281, 2019.

Igor Marić, Branislava Simić

RURAL SETTLEMENTS IN THE PROCESS OF URBANISATION

S u m m a r y

Urbanization as a broad concept, today not only linked to the cities, but also to the overall state and ecumenical space, is a process in which a balanced development is envisaged. The changes in the production technology, the new communication, higher levels of education, ecological orientation and the protection of nature and cultural heritage, as well as private and public-private partnerships, also require new models of the resource management and use. Two basic tendencies are distinguished in the contemporary world: economic globalism and cultural regionalism. Both of them represent a reality which has both positive and negative sides and can be considered both practically and philosophically. This paper, which represents the parts of a doctoral dissertation, but the new research as well, directs the interest to both themes as a result of the attitude that the inevitable, programmatic tendency of globalisation in civilization development cannot meet basic and specific ethical and aesthetic needs of a community, thus the needs of an individual either, without cultural and aesthetic norms.

Rural areas in Serbia cover about 73.000 km² with 4,470 settlements and the population of about 3,400,000 people, 1.153.000 households and 570.000 family agricultural holdings. In total, it accounts for 94% of the territory or 47.8% of the population, 46.1 % of the households and 91% of the family agricultural holdings. The average population density is 47 people per km² compared to 813 people in other rural areas.

The paper has 11 chapters and sections: Introduction; The European Documents for the Development of Rural Areas and Settlements; The Principles of the Planning Policy for Sustainable Development; The Role of the Private Sector in Spatial Development; Recommendations from the Spatial Plan of the Republic of Serbia 1996; Strategy for Agriculture Development of Serbia 2005; Recommendations from the Spatial Plan of the Republic of Serbia 2010-2014-202; Spatial Arrangement of Rural Settlements; Spatial Arrangement of Rural Centres; Regionalism in Architecture and Urban Planning of Rural Settlements; Concluding Considerations.

The paper, based on the mentioned parameters and analyses, envisages the reduction of rural population, as well as a partial disappearance of a part of the construction fund. The tendencies of land consolidation and extinction of some settlements and creation of new ones are also observable, so it is planned to organize rural centres with more diverse offer and functions. The change in the structure of population in rural settlements with relation to both activities and education is also observable. All the abovementioned leads to a conclusion that a symbiosis of village and town is becoming stronger so that villages are becoming more attractive for permanent residence as a form of preserving a more stable and harmonious way of life, architecture and urbanism which correspond to and express the advantages and needs of rural life.

As a solution to the arisen problems, and based on the previous research studies, I think that the previous experiences should be considered in resolving the rural issue, so that, perhaps, new locations for forming the rural settlements are to be searched for. This explicitly means that the rural settlements which were depopulated in time should be abandoned. It is possible to preserve certain number of settlements through a planned development of alternative activities, primarily through tourism, small economies, etc.

The partial planning directions which would be supported by the government through the buyback and replacement would certainly be inevitable because it is clear that an individual cannot secure an efficient and high-quality rural restructuring and urbanization.

Key words: urbanization, village, modern development, regionalism, new technologies

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

63:929 Радић Ђ.(082)

ЂОРЂЕ РАДИЋ РОДОНАЧЕЛНИК МОДЕРНЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ У СРБИЈИ : 180 година од рођења првог доктора пољопривредних наука код Срба : [научно-стручни скуп] / уредници Драган Шкорић, Часлав Лачњевац. - Београд : САНУ : Савез инжењера и техничара Србије, 2021 (Земун : Академска издања). - 279 стр. : илустр. ; 24 см. - (Посебна издања / Српска академија наука и уметности ; књ. 194. Одељење хемијских и биолошких наука ; књ. 18. Академијски одбор за село)

На спор. насл. стр.: Đorđe Radić the ancestor of modern agriculture in Serbia. - Стр. 9-10: Предговор / Драган Шкорић. - Тираж 400. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7025-891-4 (САНУ)

ISBN 978-86-80067-46-9 (СИТС)

1. Шкорић, Драган, 1937- [уредник] [аутор додатног текста] 2. Лачњевац, Часлав, 1952- [уредник]

а) Радић, Ђорђе (1839-1922) – Зборници

COBISS.SR-ID 37304329